

SOCIO-ISKUSTVENI IZVORI AUTOKRATSKE ORIJENTACIJE OMLADINE U VRIJEME DRUŠTVENE KRIZE

361.48:316.658-053.6

Radovan Čokorilo

Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja Novi Sad)

Izvod: Rad predstavlja dio obimnijeg empirijskog istraživanja socio-iskustvenih izvora autokratske orijentacije omladine u vrijeme društvene krize, u kome su pored ove istraživane i druge orijentacije iz domena društvenog života omladine (jugoslovenska, bosanska, demokratska, privatnost i školstvo). Posmatrani su sljedeći socio-iskustveni izvori: pol, socijalno porijeklo, opšti školski uspjeh, školska sprema oca i majke, materijalni uslovi, nacionalna i konfesionalna pripadnost i dr. Uzorak su sačinjavala 252 učenika trećeg i četvrtog razreda srednje škole iz Mostara neposredno pred početak građanskog rata u Bosni i Hercegovini i 252 učenika trećeg i četvrtog razreda srednje škole iz Trebinja neposredno po okončanju građanskog rata u Bosni i Hercegovini. Primijenjena su dva instrumenata upitnik o stavovima ispitanika i standardizovana skala Likertovog tipa autokratske orijentacije. Rezultati istraživanja su pokazali da je autokratska orijentacija u vrijeme društvene krize dosta prisutna među mladom generacijom. Njene izvore je moguće ponajprije tražiti u socijalnom porijeklu, nacionalnoj pripadnosti i vremenskoj perspektivi. Oni koji su nižeg socijalnog statusa više su autokratski orijentisani. Srbi su više autokratski orijentisani u odnosu na muslimane i Hrvate. I, očekivano, veći broj autokratski orijentisanih ima poslije rata u odnosu na predratno stanje.

Ključne riječi: omladina, socio-iskustvene karakteristike, stavovi, autokratija, kriza.

Uvod

Pojam autokratija (samovlada), na osnovu izvornih grčkih pojmova (*autos* - sam; *krateo* - vladam), odnosi se na samovladanje i bezgraničnu vlast pojedinca. Često je to pojedinac koji se služi aparatom za prinudu da bi prisilio na poslušnost samu vladajuću grupu, mada je očigledno da on, čak i kada je samodržac, mora imati nečiju podršku. U autokratskim režimima, po pravilu postoje zatvoreni centri političke moći na koje građani imaju veoma mali uticaj i koji se periodično obnavljaju po strogo utvrđenim kriterijumima. U političkom smislu, autokratija označava apsolutizam i kao antipod demokratiji spominje se u negativnom kontekstu. Samosavladvanje u etičkom smislu pak predstavlja čovjekovu vrlinu.

U istorijskoj perspektivi postojali su različiti oblici autokratije. U starom i srednjem vijeku su se pojavljivali u vidu *despotija* i *tiranija* (male države poput polisa ili civitasa). Takav primjer nalazimo u velikim robovlasničkim imperijama poput Kine i

Mesopotanije, Egipta i Rimskog carstva kao i apsolutnih monarhija u Evropi u razdoblju kasnog feudalizma koji prethodi buržoaskim revolucijama. Pod autokratijama se podrazumijevaju i *diktature* koje se smatraju kao njeni najtipičniji slučajevi.

Poseban oblik autokratije predstavlja harizmatički tip vlasti kojim se posebno bavio Maks Veber. Ovaj tip vlasti nastao u doba velikih kriza i potresa, prepoznatljiv je po pojavi "harizmatičkih vođa", tj. ličnosti koje imaju specifičnu obdarenost koja se smatra natprirodnom. Harizmatička vlast obogotvorava ličnost vođe i pretvara je u *legendu* i *mit* naročito za mase novih pristalica koji se priključuju pokretu. Vođa najčešće sam odlučuje a njegova volja postavlja se kao najviši razlog iznad kojeg nema daljeg kriterijuma. Veber je uočio da "harizma" zna samo za unutrašnju određenost i svoje sopstvene granice. Nosilac harizme uzima zadatak koji mu je određen i na osnovu svoju misije zahtijeva da mu se drugi pokoravaju i slijede ga. Kakav će rezultat biti, zavisi od toga da li će on to postići. Ukoliko oni ne priznaju njegovu misiju njegovi zahtjevi propadaju, ukoliko ga oni priznaju, on je njihov gospodar sve dok "osvedočenjem" uspeva da očuva njihovo priznanje. U modernom vremenu najtipičnije primjere harizmatičke vlasti predstavlja autoritarni režimi XX vijeka (nacizam u Njemačkoj i fašizam u Italiji).

Vjerovatno najzaslužniji za današnji moderni značaj riječi autokrat je Ruski Car koji u onovremenoj Carskoj Rusiji smatra Moskvu kao "Treći Rim" (odmah poslije Konstantinopolja i Rima) i kao takav nosi naziv "Imperator i Samodržec Vseruski" - "Sve Ruski Vladar i Autokrat".

Pojmovi *autokratije* i *totalitarizma* nisu jednoznačni. Pod autokratijom se podrazumijeva oblik klasične vladavine u kome autokrata ne ugrožava, bar u načelu, privatni život građana, dok se u totalitarnim društvima čini upravo to - uništava privatna sfera i zavodi opšta kontrola - kao u modernim totalitarnim sistemima (komunizam - Staljin, Broz, Čaušesku, npr.). Elemente autokratije nalazimo prurušene i zaodjevene u demokratsko ruho kod savremenih imperijalnih sila koje u ime demokratije demonstriraju svoju moć i tiraniju nad malim narodima. Na mikro-planu, u porodici, školi, firmi, vršnjačkim grupama itd., susrećemo klonirane autokrate, "male diktatore" i "tiranine" koji zlostavljaju, ponižavaju i vrijeđaju dostojanstvo čovjeka.

Psihološki posmatrano, vrijeme velikih kriza i potresa samo po sebi nameće orijentaciju na autokratsko vladanje, odnosno podnošenje takve vladavine zbog narušene sigurnosti i golog opstanka ljudi. Stoga se poznati obrasci ponašanja i osobine ličnosti koje imaju negativnu konotaciju u stabilnim vremenima moraju drugačije posmatrati i definisati u vremenu krize. U tom smislu *konformizam*, *poslušnost* i *pokornost*, kao obrasci koji održavaju raspodjelu moći u međuljudskim odnosima i imaju koordinacijsku ulogu, maksimalizirani su, pa čak i dobrovoljno prihvaćeni za vrijeme krize.

Autoritarnost, *dogmatizam* i *makijavelizam* kao osobine ličnosti odnosno vrijednosne orijentacije, takođe značajno utiču na formiranje i funkcionisanje autokratskog vladanja u kriznoj situaciji.

Autoritarnost na ovim prostorima ima svoje tradicionalno izvorište u snažnoj hijerarhijskoj organizovanosti porodičnog i školskog života, a posebno u ratničkoj vojno-polijskoj subordiniranosti. U kriznoj situaciji ona se može doživjeti kao nešto poželjno i neminovno.

Dogmatizam u kriznoj situaciji je više osnova za grupnu solidarnost i kohezivnost, nego što potencijalno može uticati na antagonizam i dezintegraciju grupe. Submisivna

i jednosmjerna identifikacija s autoritetom odnosno njegovim shvatanjem kao vrijednim i cijenjenim, utiče na ekonomičnost razmišljanja i štedi trošenje energije.

Makijavelizam kao način ostvarivanja ciljeva, posebno onih koji su opšteg karaktera (preživljavanje, opstanak države i naroda), koristi obrazac da je svako sredstvo opravdano ako je efikasno ne uzimajući u obzir etičke konotacije.

Nećemo braniti, a ni osporavati vrijednost autokratskog načina vladavine u kriznim situacijama. Zadovoljićemo se konstatacijom da je ovaj oblik vladavine neminovno proizvod kriznih društveno-istorijskih okolnosti i da ga revolucionarno i ratno iskustvo na neki način opravdavaju. Naravno, ostaje otvoreno pitanje kritičkog stava o autokratiji u prosperitetnom i stabilnom vremenu; o tome nije riječ u ovom radu.

Materijal i metod

U radu su posmatrani neki socio-psihološki izvori autokratske orijentacije omladine u vrijeme društvene krize. To su sljedeći izvori: pol, socijalno porijeklo, opšti školski uspjeh, školska sprema oca, školska sprema majke, materijalni uslovi, nacionalnost, vjeroispovijest, izvor religioznosti, članstvo u političkim strankama i vremenska perspektiva. Istraživanje je obavljeno na uzorku od 252 učenika trećeg i četvrtog razreda srednje škole iz Mostara neposredno pred početak i 252 učenika trećeg i četvrtog razreda srednje škole iz Trebinja neposredno po okončanju građanskog rata u Hercegovini. U istraživanju je primijenjena sljedeća baterija instrumenata: upitnik o stavovima ispitanika i standardizovana skala autokratske orijentacije Likertovog tipa. Subskalu autokratske vrijednosne orijentacije konstruisali smo iz nešto šireg određenja autokratije kao vladavine pojedinca i njegovih podanika, jake centralizacije, te snažne vojske i policije, kao atributa apsolutističke moći vlastodržca. Reprezentativne tvrdnje iz ove subskale su: *Državom treba upravljati jedan vladar koji ima svu vlast u svojim rukama. Vlast u državi treba da štiti jaka državna policija. Za obradu podataka korišćeni su statistički postupci - ² test i koeficijent kontigencije (S).*

Rezultati

Tabele od 1 do 11 prikazuju rezultate ukrštanja pojedinih socio-psiholoških izvora sa autokratskom orijentacijom omladine za koje su izračunati statistički parametri.

U tabeli 1 ukršteni su rezultati autokratske orijentacije i pola ispitanika. Nisu pronađene razlike ni na nivou od .05. Najviše je i jednih i drugih koji su srednje, zatim onih koji su nisko i na kraju onih koji su visoko autokratski orijentisani.

Tabela 1. Pol i autokratija

Table 1. Sex and autocracy

POL		AUTOKRATIJA			
		Niska	Srednja	Visoka	
Ženski	f	84	112	60	256
	%	32,8	43,8	23,4	100
Muški	f	75	106	67	248
	%	30,2	42,7	27,0	100
		159	218	127	504

² = 0,93; C = 0,04; df = 2; p = .62, razlika nije statistički značajna na .05.

U tabeli 2 prikazan je odnos socijalnog porijekla i autokratske orijentacije. Vidljivo je da su ove dvije varijable u statistički značajnoj korelaciji.

Tabela 2. Socijalno porijeklo i autokratija**Table 2.** Social origin and autocracy

SOCIJALNO PORIJEKLO		AUTOKRATIJA			
		Niska	Srednja	Visoka	
Niži status	f	108	158	110	376
	%	28,7	42,0	29,3	100
Viši status	f	51	60	17	128
	%	39,8	46,9	13,3	100
		159	218	127	504

$\chi^2 = 13,9$; $C = 0,16$; $df = 2$; $p = .00$, razlika je statistički značajna na .01.

U sljedećim tabelama (3, 4, 5 i 6) u kojima je stavljen u odnos opšti školski uspjeh ispitanika, školska sprema oca, školska sprema majke i materijalni uslovi, s jedne strane i autokratska orijentacija, s druge strane, nije utvrđena statistički značajna povezanost.

Tabela 3. Opšti školski uspjeh i autokratija**Table 3.** Overall mark and autocracy

OPŠTI ŠKOLSKI USPJEH		AUTOKRATIJA			
		Niska	Srednja	Visoka	
Natprosječan	f	27	23	19	69
	%	39,1	33,3	27,5	100
Prosječan i ispotpr.	f	132	195	108	435
	%	30,3	44,8	24,8	100
		159	218	127	504

$\chi^2 = 3,44$; $C = 0,08$; $df = 2$; $p = .17$, razlika nije statistički značajna na .05.

Tabela 4. Školska sprema oca i autokratija**Table 4.** Father education and autocracy

ŠKOLSKA SPREMA OCA		AUTOKRATIJA			
		Niska	Srednja	Visoka	
Osnovna	f	23	32	16	71
	%	32,4	45,1	22,5	100
Srednja	f	77	106	65	248
	%	31,0	42,7	26,2	248
Viša	f	28	33	32	93
	%	30,1	35,5	34,4	100
Visoka i naučni stepen	f	31	47	14	92
	%	33,7	51,1	15,2	100
		159	218	127	504

$\chi^2 = 9,97$; $C = 0,20$; $df = 6$; $p = .12$, razlika nije statistički značajna na .05.

Tabela 5. Školska sprema majke i autokratija
Table 5. Mathers education and autocracy

ŠKOLSKA SPREMA MAJKE		AUTOKRATIJA			
		Niska	Srednja	Visoka	
Osnovna	f	59	65	35	159
	%	37,1	40,9	22,0	100
Srednja	f	67	113	68	248
	%	27,0	45,6	27,4	100
Viša, visoka i naučni stepen	f	33	40	24	97
	%	34,0	41,2	24,7	100
		159	218	127	504

$\chi^2 = 5,09$; $C = 0,10$; $df = 4$; $p = .27$, razlika nije statistički značajna na .05.

Tabela 6. Materijalni uslovi i autokratija
Table 6. Financial status and autocracy

MATERIJALNI USLOVI		AUTOKRATIJA			
		Niska	Srednja	Visoka	
Vrlo dobri	f	49	62	44	155
	%	31,6	40,0	28,4	100
Dobri	f	83	112	60	255
	%	32,5	43,9	23,5	100
Slabi	f	27	44	23	94
	%	28,7	46,8	24,5	100
		159	218	127	504

$\chi^2 = 1,92$; $C = 0,06$; $df = 4$; $p = .74$, razlika nije statistički značajna na .05.

U tabeli broj 7 pronađena je značajna povezanost između nacionalne pripadnosti ispitanika i autokratske orijentacije

Tabela 7. Nacionalna pripadnost i autokratija
Table 7. Ethnic belonging and autocracy

NACIONALNA PRIPADNOST		AUTOKRATIJA			
		Niska	Srednja	Visoka	
Musliman	f	34	38	22	94
	%	36,2	40,4	23,4	100
Srbin	f	67	146	86	299
	%	27,0	48,8	28,8	100
Hrvat	f	35	20	15	70
	%	50,0	28,6	21,4	100
Jugosloven	f	23	14	4	41
	%	56,1	34,1	9,8	100
		159	218	127	504

$\chi^2 = 36,44$; $C = 0,25$; $df = 6$; $p = .00$, razlika je statistički značajna na .01.

U tabeli 8, očekivano, utvrđena je značajna povezanost između vjeroispovijesti (konfesionalne pripadnosti) i autokratske orijentacije.

Tabela 8. Vjeroispovijest i autokratija
Table 8. Religious orientation and autocracy

VJEROISPOVIJEST		AUTOKRATIJA			
		Niska	Srednja	Visoka	
Nisam vjernik	f	31	24	13	68
	%	45,6	35,3	19,1	100
Islamska	f	28	32	19	79
	%	35,4	40,5	24,1	100
Pravoslavna	f	65	140	79	284
	%	22,9	49,3	27,8	100
Katolička	f	35	22	16	73
	%	47,9	30,1	21,9	100
		159	218	127	504

² = 26,16; C = 0,22; df = 6; p = .00, razlika je statistički značajna na .01.

Tabela 9. Izvor religioznosti i autokratija
Table 9. Religious source and autocracy

IZVOR RELIGIOZNOSTI		AUTOKRATIJA			
		Niska	Srednja	Visoka	
Porodica	f	33	66	24	123
	%	26,8	53,7	19,5	100
Vjerske ustanove	f	13	14	3	30
	%	43,3	46,7	10,0	100
Sam sam spoznao	f	59	62	52	173
	%	34,1	35,8	30,1	100
Čovjeku je urođeno da vjeruje	f	23	47	33	103
	%	22,3	45,6	32,0	100
Nisam vjernik	f	31	29	15	75
	%	41,3	38,7	20,0	100
		159	218	127	504

² = 22,12; C = 0,20; df = 8; p = .00, razlika je statistički značajna na .01.

Tabela 10. Članstvo u političkim strankama i autokratija
Table 10. Political party membership and autocracy

ČLANSTVO U POLIT. STR.		AUTOKRATIJA			
		Niska	Srednja	Visoka	
Da	f	13	14	9	36
	%	36,1	38,9	25,0	100
Ne	f	139	189	111	439
	%	31,7	43,1	25,3	100
Ne želim odgovoriti	f	7	15	7	29
	%	24,1	51,7	24,1	100
		159	218	127	504

² = 1,40; C = 0,05; df = 4; p = .84, razlika nije statistički značajna na 0.5.

U tabeli 9 ukršteni su rezultati izvora religioznosti (*ko je na tebe uticao da vjeruješ u Boga?*) i autokratske orijentacije. I ovdje je utvrđena značajna korelacija.

Tabela 10 prikazuje rezultate ukrštanja među varijablama članstvo u političkim strankama i autokratske orijentacije. Nije pronađena značajna povezanost među ovim varijablama.

U tabeli 11 prikazani su rezultati ukrštanja varijable nazvane vremenska perspektiva (ispitanici prije rata, ispitanici poslije rata) i autokratske orijentacije. Među ovim varijablama pronađena je značajna povezanost.

Tabela 11. Vremenska perspektiva i autokratija

Table 11. Time perspective and antocracy

VREMENSKA PERSPEKTIVA		AUTOKRATIJA			
		Niska	Srednja	Visoka	
Prije rata	f	102	94	56	252
	%	40,5	37,3	22,2	100
Poslije rata	f	57	124	71	252
	%	22,6	49,2	28,2	100
		159	218	127	504

² = 18,63; C = 0,18; df = 2; p = .00, razlika je statistički značajna na .01.

Tabela 12 prikazuje pregledno rezultate povezanosti posmatranih socio-iskustvenih izvora i autokratske orijentacije. Vidljivo je da su socijalno porijeklo, nacionalnost, vjeroispovijest, izvor religioznosti i vremenska perspektiva ispitanika u značajnoj korelaciji sa autokratskom orijentacijom, dok ostale varijable nisu pokazale takvu tendenciju.

Tabela 12. Socio-iskustveni izvori i autokratska orijentacija

Table 12. Socio-experiental sources and autocracy orientation

SOCIO-ISKUSTVENI IZVORI	df	AUTOKRATSKA ORIJENTACIJA		
		²	C	p
Pol	2	0,93	0,04	.62
Socijalno porijeklo	2	13,93	0,16	.00
Opšti školski uspjeh	2	3,44	0,08	.17
Školska sprema oca	6	9,97	0,13	.12
Školska sprema majke	4	5,09	0,10	.27
Materijalni uslovi	4	1,92	0,06	.74
Nacionalnost	6	36,44	0,25	.00
Vjeroispovijest	6	26,16	0,22	.00
Izvor religioznosti	8	22,12	0,20	.00
Članstvo u polit. stran.	4	1,40	0,05	.84
Vremenska perspektiva	2	18,63	0,18	.00

Diskusija

Od 11 posmatranih izvora autokratske orijentacije omladine u vrijeme društvene krize pokazalo se da njih 5 stoji u značajnoj korelaciji sa autokratskom orijentacijom, dok ostalih 6 nije pokazalo takvu tendenciju.

Prvo ćemo interpretirati relacije za koje nije utvrđena statistički značajna povezanost. Iz tabele 1 vidljivo je da nema statistički značajne povezanosti između pola i autokratske orijentacije. Opravdanje za to možemo tražiti jedino u činjenici da autokratiju prihvataju pripadnici oba pola na sličan način s tim što tradicionalna porodična autokratska paradigma se doživljava sa različitim emocionalnim odnosom muškarca-gospodara i žene-ropkinje. Tabele 3, 4, 5 i 6 u kojima je stavljen u odnos opšti školski uspjeh ispitanika, školska sprema oca, školska sprema majke i materijalni uslovi, s jedne strane i autokratska orijentacija, s druge strane, pokazuju da ni među ovim varijablama nema statističke značajnih korelacija. Što se obrazovanosti tiče, produbljenija analiza bi vjerovatno pokazala da naš obrazovni sistem na neki način socijalizuje autokratski odnos nastavnik-učenik koji je prevalentan u poređenju sa školskim postignućem učenika, odnosno dostignutim nivom obrazovanja roditelja. Ni materijalni porodični uslovi nisu mogli u tom pogledu ništa ozbiljnije promijeniti. Iz tabele 10 koja prikazuje odnos između učlanjenosti u političke stranke i autokratske orijentacije, vidljivo je da ni među ovim varijablama nema značajne povezanosti. Opravdanje za to možda leži u činjenici da daleko najveći broj naših ispitanika (439) nije član ni jedne stranke (razumljivo zbog uzrasta) u odnosu na broj onih koji su učlanjeni (36), odnosno nisu željeli da odgovore (29) da li su učlanjeni u neku političku stranku.

Kod socijalnog porijekla (tabela 2) zapažamo da je više onih koji pripadaju nižem socijalnom statusu visoko i srednje autokratski orijentisano (71,3%) u odnosu na pripadnike višeg socijalnog statusa kojih je 60,2%.

Interesantni su rezultati odnosa nacionalne pripadnosti i autokratske orijentacije prikazani u tabeli 7. Najviše je visoko i srednje autokratski orijentisanih Srba (77,6%), zatim slijede muslimani (63,8%), Hrvati (50%) i na kraju Jugosloveni (43,9%).

Skoro identičnu tendenciju imamo i u tabeli 8 gdje je u relaciju stavljen odnos vjeroispovijesti i autokratske orijentacije ispitanika. Naime, najviše je autokratski orijentisanih pravoslavaca (77,1%), a zatim slijede pripadnici islamske vjeroispovijesti (64,6%), pa oni koji kažu da nijesu vjernici (54,4%) i na kraju su katolici (52%).

Ovako zamašan broj Srba, odnosno pravoslavaca, autokratski orijentisanih mora se dovesti u vezu sa tradicionalnom patrijarhalnom autoritarnošću prevashodno u porodičnom, ali i u školskom i vojničkom životu, koja se animira u prelomnim (ratnim, revolucionarnim i drugim kriznim situacijama).

Naši rezultati na neki način potvrđuju rezultate do kojih su došli Rot i Havelka (1973) o ostvarenom veoma visokom (jednom od najviših u svijetu) prosječnom skorom na Adornovoj F-skali autoritarnosti, koji je za srpske srednjoškolce iznosio 4,61 (brojna skala je od 1 do 7 stunjeva).

Do sličnih rezultata došao je i D. Pantić (1981). On je autoritarnost kao osobinu ličnosti utvrdio kod tačno polovine (50%) mladih ljudi u Srbiji.

Oba istraživanja su izvršena, sada smijemo reći, u vrijeme Brozovog totalitarizma koji je tzv. "diktaturom proleterijata" i svojom "benovalentnom" autoritarnošću u stvari "sačuvao" tradicionalnu srpsku autoritarnost.

Iako se autokratska orijentacija ne može objasniti isključivo psihološkim parametrima, ona je dobrim dijelom rezultat autoritarne strukture ličnosti koju su Adorno i saradnici (1950) odredili kao sindrom od devet osobina među kojima su značajnije potčinjavanje autoritetu, identifikovanje sa moćnicima i poštovanje vlasti, antiintraceptivnost, rigidnost i stereotipnost mišljenja i dr. Prema našim istraživanjima (Čokorilo: 1990) snažan izvor za formiranje autoritarne ličnosti predstavlja porodično

vaspitanje, pogotovo ako razvija strogu poslušnost, uči djecu da budu suzdržana, uskraćuje im ljubav i sl.

U tabeli 9 prikazani su rezultati ukrštanja varijabli izvor religioznosti i autokratske orijentacije. Zanimljivo, najviše ispitanika je visoko i srednje autokratski orijentisanih koji smatraju da je čovjeku urođeno da vjeruje u Boga (77,6%), zatim slijede oni koji smatraju da je porodica na njih najviše uticala (73,2%), pa oni koji su sami spoznali da treba vjerovati (65,9%) i na kraju su oni koji smatraju da su vjerske ustanove uticale na njih da počnu vjerovati u Boga (56,7%).

U tabeli 11 prikazan je odnos između varijabli vremenska perspektiva (ispitanici prije rata, ispitanici poslije rata) i autokratske orijentacije. Očigledno i sasvim očekivano primjećujemo da je poslije rata značajno više visoko i srednje autokratski orijentisanih (77,4%) u odnosu na predratno stanje (59,5%). Ove rezultate treba opreznije tumačiti s obzirom da je poslijeratni uzorak sačinjen isključivo od Srba koji su, kako smo već pokazali, u odnosu na Hrvate, muslimane i Jugoslovene više autokratski orijentisani. Bez obzira na to, nipošto ne treba zanemariti činjenicu da je kriza izazvana ratom u određenoj mjeri uticala na pojačanje autokratske orijentacije omladine.

I na kraju, tabela 12 pregledno prikazuje rezultate međusobne povezanosti posmatranih socio-iskustvenih izvora, s jedne strane i autokratske orijentacije omladine, s druge strane. Detektirane signifikantne korelacije u ovom istraživanju dopunjuju i potkrepljuju rezultate nekih prethodna istraživanja (Čokorilo, 1995, 2000, 2004), kao i već spomenuta istraživanja Rota, Havelke i Pantića. Ova istraživanja opominju da autokratska orijentacija i njeni korelati (autoritarnost, dogmatizam, makijavelizam, konformizam, poslušnost, pokornost) egzistiraju u stabilnom (prosperitetnom) vremenu i u vremenu krize. Smatramo da autokratsku orijentaciju treba drugačije posmatrati s obzirom na ova dva vremena. U vrijeme krize možda nije naodmet govoriti o vrijednosti autokratske orijentacije u smislu zaštite ljudi čiji su vitalni društveni i individualni interesi ugroženi. U stabilnom vremenu neophodno je graditi kritičku svijest i žestoko se boriti protiv autokratije na svim nivoima društvene organizovanosti, a posebno u političkom organizovanju, organizovanju u malim socijalnim grupama (porodici, školi, firmi, sportskoj grupi i sl.). Ostaje otvoreno pitanje da li je ta borba zaludna s obzirom na činjenicu da autokratska orijentacija ima snažnu civilizacijsku tradiciju od najstarijih vremena pa sve do danas. Nastala kao rezultat čovjekove žeđi za apsolutnom i dugotrajnom dominacijom u političkom smislu, pozitivnim transferom inkorporirana je kao obrazac ponašanja i u drugim sferama čovjekovog organizovanja.

Na kraju treba još jednom podvući empirijske činjenice koje govore da je autokratsko orijentacija, pogotovo autoritarnost kao nepoželjna osobina ličnosti, veoma raširena kod Srba. Ova orijentacija, po našem ubjeđenju, donijela je mnogo više nevolje nego dobra srpskom narodu. Na margini našeg empirijskog istraživanja, hipotetski zaključujemo da su četiri glavne paradigme autokratske orijentacije kod Srba: petvjekovna tiranija i robovanje pod Turcima, dugotrajni oslobodilački i svjetski ratovi, dugotrajni totalitarni politički režimi i tradicionalni patrijarhalni porodični odnosi. Svaka od njih ponaosob i u zajedničkom sadejstvu utiče na socijalizaciju mladih ljudi koji nisu ni svjesni koliko im ta tradicionalna "aždaja" zamagljuje demokratsku perspektivu u koju danas mogu i moraju biti zagledani.

Literatura

Allport, G.W. (1968). Values and Our Youth in the Persons in Psychology: Selected Essays by Allport G.W., Beacon Press, Boston.

- Golubović, Z. (1973). Čovjek i njegov svet. Beograd: Prosveta.
- Dunderović, R., Čokorilo, R., Milošević, Z. (1996): Vrijednosne orijentacije studenata Fakulteta fizičke kulture u Novom Sadu, 35. Kongres antropologa Jugoslavije, Bar
- Mandić, P. (1995). Čovjek - svjedočenje o veličini i padu. Beograd: Učiteljski fakultet.
- Maslow, H.A. (1993): *The Further Reaches of Human Nature*, New York
- Morris, Ch. (1956): *Varieties of Human Life*, The University of Chicago Press
- Pantić, D. (1981). Vrednosne orijentacije mladih u Srbiji. Beograd: Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije.
- Pantić, D. (1990). Promene vrednosnih orijentacija mladih u Srbiji. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Institut društvenih nauka, Centar za politikološka istraživanja.
- Rokeach, M. (1973). *The nature of Human Values*. NewYork: Free Press.
- Rot, N., Havelka, N. (1973). Nacionalna vezanost i vrednosti kod srednjoškolske omladine. Beograd: Institut za sociologiju, Institut društvenih nauka, Centar za sociološka istraživanja.
- Sergejev, D. (1969). Pojam anomije i alijenacije. *Sociologija* (3).
- Čokorilo, R. (1990). Porodični odgoj i vrijednosne orijentacije učenika. Sarajevo: Izdavačko knjižarsko trgovinsko preduzeće "Sarajevo".
- Čokorilo, R. (1995). Samoprevazilaženje omladine u ratu (U: Zborniku radova FIS-komunikacije. (5), Niš: Filozofski fakultet.
- Čokorilo, R. (2000). Nacionalna vrijednosna orijentacija školske omladine u ratu. U Zborniku radova sa Prvog simpozijuma antropologa Republike Srpske (159-168). Banja Luka: Antropološko društvo Republike Srpske.
- Čokorilo, R. (2004). Religijska vrijednosna orijentacija školske omladine u ratu. U Zborniku radova Filozofskog fakulteta Srpsko Sarajevo (3-4), 107-115. Srpsko Sarajevo: Filozofski fakultet.

SOCIO-EXPERIENTIAL OF AUTOCRATIC ORIENTATION DURING A SOCIAL CRISIS

Summary

The paper is a part of more comprehensive empirical research of socio-experiential sources of autocratic orientation in youth during social crisis, which also includes analysis of some other social orientations from the field of social life of young people (Yugoslav, Bosnian, democratic, privacy and education system). The following socio-experiential sources have been analysed: gender, social background, general school achievement, education level of father and mother, material conditions, national and confessional background, etc). The research was performed on the sample of 252 students of 3rd and 4th-year secondary school in Mostar, tested immediately before the beginning of the civil war in Bosnia and Herzegovina, and on 252 students of 3rd and 4th-year secondary school in Trebinje immediately after the end of the civil war in Bosnia and Herzegovina. The following two test instruments were applied - questionnaire assessing attitudes of subjects, and standardised scale of autocratic orientation of Likert's type. Results of this research have shown that autocratic orientation during a social crisis is very expressed in young population. Their sources can be traced, first of all, in social background, national background and time perspective. Those who belong to lower social status are more autocratic oriented. The Serbs are more autocratic oriented than the Moslems and the Croats. Thus, as expected, there is a higher number of autocratic oriented people after the war than before it.

Key words: youth, socio-experience characteristics, attitudes, autocracy, crisis